

СУЧАСНА ЛЮДИНА: ЇЇ РЕАЛЬНІСТЬ ТА ІДЕАЛЬНІСТЬ У ВИМІРІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Ю.В. Примак

доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

С.П. Деревянко

доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

І.М. Ющенко

доцент кафедри загальної, вікової та соціальної психології
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка

Дослідження сучасної людини, її реального та ідеального, як ніколи обумовлене трансформаціями соціокультурного середовища. Водночас розмаїття та небувала швидкість змін розмиває межі і форми останнього (це стосується і міста як локальної форми територіальної організації, і сім'ї як соціально-психологічної локальності передусім). Позаяк особистість зростає у певному оточенні, вона наслідує ті зразки поведінки, що сприятимуть успішній життєдіяльності. Хоча, як зауважує О. Кочубейник, найбільш висока продуктивність особистісного становлення відбувається шляхом реалізації особистістю множинної сутності (остання полягає у тому, що людина прагне відчувати свою тотожність з іншими, водночас вона прагне до відокремлення свого «Я», до самовизначення та до самоздійснення, а також воліє вирватися за межі своєї сутності у світ «потенційно можливого») [1].

Локальності, до яких людина залучена у своєму житті, формують умови для її об'єктивації та суб'єктивації (останню розглядаємо як пов'язані між собою індивідуальні зусилля людини на фоні соціального оточення: чи то село, чи то місто, чи то сім'я). Так, свідомість містян апріорно вирізняється більшим розмаїттям життя, нівелюванням традиційних цінностей, розвінчуванням абсолютів і пануванням культури раціонального розрахунку. У такому випадку

людині міста як ніколи доводиться постійно вагатися, в ідеалі робити відповідальний вибір (тому під сумнів потрапляє питання можливостей її успішної аутоідентифікації). Заразом формування й ідентичності як шляху до самовизначення особистості в умовах міського середовища радше є множинністю різних «provisory» форм. Самовизначаючись сьогодні, людина прагне позбавлятися фіксованих та приписаних взаємозалежностей і зв'язків.

Просторовий континуум міста перебуває у діадичних, але й залежних відносинах з континуумом села. Зокрема психологічним особливостям селян/містян приділяли увагу Л. Акопян, І. Губеладзе, К. Демида, Н. Комарова, Л. Орбан-Лембрик, F. Oswald, В. Чигрин, Р. Шаміонов. Міська та сільська спільноти, якщо й не є діаметрально протилежними, то напевно мають значну кількість розбіжностей між собою, що, безумовно, не може не позначитися на формуванні психологічних особливостей їхніх представників. Так, Р. Шаміонов, досліджуючи особливості психологічного благополуччя містян і селян, виявив, що рівень такого благополуччя в них суттєво не відрізняється, хоча селянам і складніше протидіяти соціальному тискові, вони більше орієнтуються на думку інших, водночас вони консервативніші й рідше мають відчуття саморозвитку [2].

З метою дослідження уявлень про сучасну реальну/ідеальну людину у вимірі зовнішнього середовища нами був використаний метод спрямованого асоціативного експерименту. Досліджуванам пропонувалося назвати по 5 асоціацій на стимульні словосполучення: «сучасна людина в реальності», «сучасна реальна молодь», «сучасна ідеальна людина», «сучасна ідеальна молодь», а також «я в реальності». Даний етап дослідження проводився анонімно, респонденти вказували лише свій вік (середній – 21 р.) та стать (при цьому дотримано принципу репрезентативності вибірки). Вибірку на цьому етапі склали 90 учасників. Процедура обробки отриманих даних було реалізовано за допомогою контент-аналізу щодо масиву асоціацій, на основі якого було відібрано по 21 значущій категорій-діад для кожного стимульного словосполучення.

У результаті нами побудовано п'ять семантичних диференціала, що розкривають зміст досліджуваного. Зокрема, сучасну людину в *реальності* увиразнено в значущих діадах: «зла-добра», «неагресивна-агресивна», «невірна-вірна», «чуйна-байдужа», «повільна-швидка», «відкрита-закрита», «нещира-щира», «справедлива-несправедлива», «егоїстична-альтруїстична», «лінива-роботяща», «спокійна-тривожна», «неадаптивна-адаптивна», «мобільна-немобільна», «довірлива-недовірлива», «неуспішна-успішна», «стурбована-байдужа», «нерозумна-розумна», «впевнена-невпевнена», «занепадаюча-прогресивна», «свідома-несвідома», «однобічна-різнобічна». Водночас сучасну *ідеальну* людину у свідомості змальовано в таких значущих дескрипторах як: «чесна-нечесна», «зла-добра», «емпатійна-байдужа», «нетерпляча-толерантна», «цілеспрямована-нецілеспрямована», «пасивна-активна», «оптимістична-песимістична», «залежна-незалежна», «рефлексивна-нерефлексивна», «нещаслива-щаслива», «справжня-"з маскою"/несправжня», «нерозумна-розумна», «любляча-нелюбляча», «несправедлива-справедлива», «відповідальна-безвідповідальна», «буденна-творча», «багата-бідна», «мовчазна-комунікабельна», «вимоглива-невимоглива до себе», «несвідома-свідома», «смілива-несмілива». Ці два приклади продемонстрували, що лише окремі діадичні дескриптори співпадають (йдеться про полюси «зла-добра», «емпатійна-байдужа», «несвідома-свідома») в уявленні про реальну та ідеальну сучасну людину.

Аналіз результатів вибірки (n=262, середній вік респондентів – 21 р.) другого етапу дослідження (за таким критерієм як походження-територіальність особи до 16-18 рр. презентовано наступним чином: 72% – «містяни», 28% – «селяни») виявив наступне. Значущість виявлено лише в таких семантичних одиницях як: «містяни» сучасну реальну людину в цілому репрезентують добрішою, мобільнішою та успішнішою ($p \leq 0,05$) (водночас самих себе представники міської спільноти порівняно з сільською розцінили як теж більш успішними ($p \leq 0,05$)). При чому, в їхньому світогляді саме реальна

молодь постає чеснішою ($p \leq 0,05$), заразом серед побажань «містян» останній – бути більш працелюбною ($p \leq 0,01$).

Підтверджено, що мобільність як відсутність постійності та готовність до змін в інформаційному суспільстві – вже вимога, умова та головний критерій життєдіяльності людини (в місті у першу чергу). Успішність розцінюємо як вивільнення людиною самої себе від залежності зовнішніх і внутрішніх чинників і наявність позитивного емоційного фону життєдіяльності. Любити своє діло, працювати з запалом – цього, на думку молодої людини міста не вистачає молоді в цілому (чи самокритика чи низька заробітна платня цьому виною – питання риторичне). Сільська молодь від самого дитинства більше орієнтована на працю, завдяки батьківським настановам, традиційній культурі, звичаям, обрядам. Саме сільська спільнота формує в молоді села доволі усталені навички життєвого укладу, ціннісні орієнтації та соціальні настановлення.

Заразом зафіксовано, що обраний нами за провідний критерій (походження-територіальність особи до 16-18 рр.) у дослідженні вимірів реальності-ідеальності людини сучасності продемонстрував значущий зв'язок з характеристиками сім'ї (яку, нагадуємо, також розглядаємо як психосоціальну локальність): критерієм «порядок народження респондентів у батьківській сім'ї», йдеться про «єдиних», «старших», «молодших» (що слугуватиме перспективою наших подальших ґрунтовних розвідок) та критерієм «повна-неповна» ($p \leq 0,05$). Хоча вже на цьому етапі можемо розкрити певні значущі результати, що змушують неабияк замислитися. Так, за порядком народження у батьківській сім'ї «єдині діти» (у нашій вибірці це 31% респондентів) сучасну реальну людину (молоду, передусім) вважають більш нещирою, непрогресивною, нестриманою і байдужою, і при цьому впевненою та егоїстичною ($p \leq 0,05$). А от «ідеальній» людині, на їхнє переконання, не завадило б бути жорстокішою і «без телефону» ($p \leq 0,05$). «Молодші діти» (29% осіб) яскраво увиразнюють як себе, так і оточуючих людей у полюсі категорій бути «різнобічними» та «адаптивними» ($p \leq 0,05$). Водночас, як виявилось,

«вихідці» з повних сімей (а таких представлено у вибірці 66%) сучасну людину в цілому в реальності уявляють емпатійнішою, а молоду людину більш вихованою; у просторі «ідеальності» сучасній людині вони теж бажають бути рефлексивнішою, але, як не дивно, безініціативною ($p \leq 0,05$) порівняно з поглядами «вихідців» з неповних сімей. Самооцінювання власної особи увиразнилося у категорії «альтруїзм»: більшу егоїстичність продемонстровано саме останніми ($p \leq 0,05$).

Проведене дослідження далеко не вичерпує всіх важливих аспектів окресленої проблеми. Виявлено, що цінності сім'ї порівняно з цінностями міських і сільських спільнот значущо частіше резонують в уявленні молоді про реальну й ідеальну людину, а також про себе самих. Заразом реалізм як полюс континууму досліджуваного спрацьовує частіше, ніж ідеалізм. Суб'єктивація сучасної людини неможлива без рефлексії, роздумів про своє місце і роль, що підтвердило дослідження: індикатори-описи активні насамперед на індивідуальному рівні. Адаптивні полюси суб'єктивації продемонстрували особи, виховані в повних сім'ях і ті, що є «старшими» за порядком народження.

Осмислення реального та ідеального, наявного і бажаного шляху самовизначення людини в її соціальних локальностях дозволяє заключити, що нестійкість, минущість, неймовірна динамічність стає її провідною соціальною закономірністю. Молодь сьогодні – важливий суб'єкт резистентних соціокультурних процесів, водночас переживаючи інформаційно-психологічну репресивність у суспільстві. Подальші перспективи дослідження вбачаємо у вивченні особливостей уявлень, самоуявлень людини саме в сімейному середовищі, у розробці рекомендацій з оптимізації уявлень і аутоуявлень.

Література:

1. Кочубейник О.М. Автентичність особистості: між принципом реальності та принципом віртуальності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*. 2010. Серія 12. Вип. 32 (56). С. 68–74.
2. Шамионов Р.М. Базовые убеждения и культурные установки как предикторы эмоционального и психологического благополучия горожан и сельчан. *Социальная психология и общество*. 2015. Т. 6, № 4. С. 109–122.